







HALİL HALİD BEY

Halil Halid Bey son dönem Osmanlı mütefekkirlerinden olup çok sayıda eser kaleme almıştır. Uzun yıllar İngiltere’de kalan ve Cambridge Üniversitesinde hocalık yapan Halil Halid Bey II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İstanbul’a dönmüş ve Ankara mebusu olarak Meslis-i Mebusan’da görev yapmıştır. Said Halim Paşa’nın isteği üzerine kabul ettiği Bombay Büyükelçiliği vazifesini deruhte etmiş, Mütareke akabinde Darülfunun başta olmak üzere çeşitli kurumlarda ders vermeye devam etmiştir. Türkçenin yanısıra İngilizce ve Almanca yazdığı yazılarla imparatorluğun son demlerinde kurtuluşu arayan bir münevver portresi çizmiştir. Doğu-Batı ilişkileri, emperyalizm, hilafet, Türk-Arap münasebetleri ve Türk-İngiliz ilişkileri onun çalışmalarının ana konuları arasındadır.

RAMAZAN SERHAT ASLAN

1998 yılında Tokat’ta dünyaya gelen Ramazan Serhat Aslan ilk eğitim hayatını Balat-Fatih’te geçirmiştir. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünde tamamlamıştır. Aynı üniversitede yüksek lisansına devam eden Aslan, çeşitli kitap ve çeviri projelerine dair çalışmalarını sürdürmektedir.



Halil Halid Bey

İNGİLTERE'DE TÜRKOFOBİ

VE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ

Hazırlayan: Ramazan Serhat Aslan



İNGİLTERE'DE TÜRKOFOBİ

VE TÜRK İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ

 KUTADGU / DAL - DÜŞÜNCE - DOĞU/BATI 1

Yayınevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yayınevi Ser. Nu. : 53697

İngiltere'de Türkofobi ve Türk İngiliz İlişkilerinin Tarihsel Seyri

ISBN | 978-605-71981-1-2

Kutadgu Yayınları'nın 1. eseridir.

Halil Halid Bey tarafından kaleme alındı.
Ramazan Serhat Aslan derledi ve hazırladı.
Nesibe Betül Aslan tarafından latinize edildi.
Mehmet Feyzi Çetinkaya İngilizceden çevirisini yaptı.
Nilgün Arslan tashihini üstlendi.
Sevda Gün son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak **Alaaddin Şahin** tarafından tasarlandı.
Mizanpaj **Muhammed Yasin Can** tarafından yapıldı;
metinde 11 punto Baskerville fontu kullanıldı.

1. Baskı, 1. Edisyon, Ekim 2022, İstanbul

© Eserin tercümeden doğan yayın hakları Kutadgu Yayınları'na aittir.

Baskı, Yılmaz Basımevi (Mat. Ser. Nu: 49749)

 KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadgu_m (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

Sunuş	9
Halil Halid Bey: Hayatı ve Fikriyatına Dair	13
I TÜRKLER İLE İNGİLİZLERİN İLK TEMASI	23
II TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ	35
İngiltere ile Ananevi Münasebatımıza Bir Nazar	37
III İNGİLTERE'DE TÜRKOFOBİ	83
1. İngiltere'de Türkofobi Üzerine Bir Çalışma	85
2. İngiliz Emperyalistlerinin Türkofobisi	115
IV MAKALELER	133
1. Osmanlı ve İngiliz Münasebeti Hakkında	135
2. Londra'da Müslümanlar	141
3. İngiltere'de Teşebbüsat-ı İslâmiye	145
4. Londra Cami-i Şerifi ve Ehemmiyet-i İçtimaiyyesi	151

Sunuş

Halil Halid Bey, kaleme aldığı eserler göz önüne alındığında, hak ettiği değeri görmediği hususunda hemfikir olacağımız bir son dönem Osmanlı mütefekkiridir. II. Mahmud döneminden itibaren görünürlüğü artan Çerkeşşeyhizâde ailesine mensup olan Halil Halid Bey, amcası Mehmed Tevfik Bey'in yönlendirmesiyle önce medrese tahsili görmüş, akabinde Mekteb-i Hukuk'u bitirmiştir. Eğitim hayatındaki bu düâ-lite Halil Halid Bey'in çok yönlü karakterini biçimlendiren önemli hususlardan birisidir.

Halil Halid Bey'in hayatını şekillendirecek önemli hususlardan birisi de Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra Ebüzziya Tevfik Bey'in matbaasında çalışmaya başlaması ve yazı hayatıyla tanışmasıdır. Ebüzziya Tevfik'in yanında çalıştığı dönemlerde, Çerkeşi ailesinin uzun yıllardır sonuçlanmayan miras davasının yükü ve matbuat dünyasının tesiriyle sıkı bir Abdülhamid muhalifi olan Halil Halid yurt dışına çıkmanın yollarını aramış ve nihayetinde İngiltere'ye yerleşmiştir.

İngiltere yılları Halil Halid'in düşünce dünyasının tam manasıyla şekillendiği yahut diğer deyişle kendisini bulduğu döneme tekabül eder. Burada Abdülhak Hamid'in aracılığı ve müsteşrik E. G. Browne'un tavassutuyla Cambridge Üniversitesi'nde Türkçe hocalığına başlar. Bu sayede oryantalist çevrelerle dostluk geliştirir, çeşitli kongrelere katılır. İngiltere yılları Halil Halid Bey'in hızlı ve dinamik hayatının hülasası niteliğindedir. Bir dönem Osmanlı'nın Londra Büyükelçiliği'nde şebbender vekili sıfatıyla görev yapar; merkeze raporlar yazar. Bir dönem kendi teşebbüsüyle gazeteler çıkarır ve İslam dünyasına dair düşüncelerini İngiliz dilinde kaleme alır.

Bunların yanı sıra Hint Müslümanlarıyla yakın temasta kalması ve Londra’da Müslümanların her ihtiyacını giderme gayesini güden bir merkez cami tesis etme çabası onun esas uğraşları arasındadır.

Halil Halid Bey II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İstanbul’a dönüş yapar. İttihat ve Terakki’nin Ankara Mebusu olarak Meclis-i Mebusan’a seçilir, çeşitli görevlerde bulunur. Kısa süreli aktif siyaset denemesini 1914’e kadar sürecek olan Bombay Başşehbenderliği vazifesi takip eder. Bu görevinin ardından hayatının geri kalanı nispeten durağan seyreder ve İstanbul’da çeşitli kurumlarda, bilhassa Darülfünun’da verdiği derslerle şekillenir. Mekteb-i Hukuk’u bitirdikten sonra başlayan “meslek-i tahrir” mesaisi hayatının son yıllarına kadar aralıksız sürer. İslam alemi, Osmanlı-Arap ilişkileri, hilafet, imparatorluğun kaderi, Doğu milletleri, sömürgecilik ve bilhassa Osmanlı-İngiliz münasebetleri Halil Halid Bey’in eserlerinin ana temalarını oluşturur.



İngiltere’de Türkofobi ve Türk-İngiliz İlişkilerinin Tarihsel Seyri başlıklı bu kitap, Halil Halid Bey’in birden fazla kitap ve makalesini bir araya getiren derleme bir eser niteliğindedir. Kitabın esas başlığı Halil Halid Bey’in 1904 yılında kaleme aldığı “A Study in English Turcophobia” adlı ufak bir kitaptan mülhem. Alt başlığa ise yazarın çeşitli zaman dilimlerinde kaleme aldığı ve Türk-İngiliz ilişkilerinin dününe ve o günün günceline değinen yazılar kaynaklık teşkil ediyor.

Giriş kısmında Halil Halid hakkında yapılmış müstakil tek çalışmanın sahibi Kurtuluş Öztürk’ün “Halil Halid Bey: Hayatı ve Fikriyatına Dair” başlıklı yazısı yer alıyor. Kurtuluş Öztürk Hoca bu yazısında Halil Halid Bey’in hayat hikayesini özetliyor, eserleri üzerinden fikir dünyasının ana hatlarını çiziyor ve eserlerinin kronolojik bir listesini sunuyor.

Kitabın ilk bölümünü, Halil Halid Bey'in farklı konulara tahsis edilmiş dört bölüm halinde yazdığı Fusul-i Mütenevviva adlı eserinin "Türklerle İngilizlerin İlk Münasebeti" alt başlıklı ikinci bölümü teşkil ediyor. Bu bölümde Halil Halid Bey Türklerle İngilizlerin ilk temasını I. Bayezid dönemine tarihlendiriyor ve anlatısının temelini oluşturuyor.

Kitabın "Türk-İngiliz İlişkilerinin Tarihsel Seyri" başlığını içeren ikinci bölümünü ise esasında "Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği" ismiyle bizzat Halil Halid Bey tarafından yayımlanan eserin ilk altı bölümü oluşturuyor. Bu bölümde yer alan yazılarda Halil Halid Bey, Türk-İngiliz dostluğunun tarihsel kökenini ve seyrini, iki İmparatorluğun halihazırdaki mevcut ilişkisini ve bilhassa Ortadoğu özelinde beliren iştahlı İngiliz dış politikasının Osmanlı siyasetini nasıl etkilediğini inceliyor.

Kitabın esas başlığını teşkil eden ve incelikli tespitleriyle bugün dahi güncelliğini muhafaza eden üçüncü bölüm ise "İngiltere'de Türkofobi" başlığını taşıyor. Bu bölümde iki farklı yazı yer alıyor. Bunlardan ilki 1904 yılında Londra'da yayınlanan ve "A Study in English Turcophobia" adını taşıyan bir kitapçık. İkincisi ise 1919 yılında İsviçre'nin Bern şehrinde düzenlenen Sosyalist Enternasyonal'de Halil Halid tarafından katılımcılara okunan "La turcophobie des impérialistes anglais" başlıklı tebliğin sonradan kitaplaştırılmış halini içeriyor. Bu iki yazı birbirlerini tamamlar nitelikte bir bütünlük arz ediyor ve İngiltere'de yerleşik Türk-Müslüman nefretinin nedenlerini ve kökenlerini hamasi söyleme yenik düşmeden, soğukkanlı bir şekilde tahlil ediyor.

Kitabın son bölümünde ise Halil Halid Bey'in başta Sebilürreşad olmak üzere çeşitli dergilerde kaleme aldığı ve Londra Müslümanları ve Türk-İngiliz ilişkilerini konu edinen çeşitli makaleleri yer alıyor.

İngiltere’de Türkofobi’nin içerdği çözümlemeler ve tahliller nedeniyle bugün dahi güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Kitabı okuduğunuzda, bugün Batı’da Türk nefretinin kaynağına dair üretilen argümanların çoğunun dönüp dolaşıp Halil Halid’in anlatısında kendisine yer bulduğunu göreceksiniz. Türkofobi kelimesini oldukça erken bir tarihte kullanan ve basın-siyaset-din adamı üçgeninde bu nefretin nedenlerini açıklayan Halil Halid, bu bakımdan bir ilki teşkil ediyor. Benzer şekilde Türk-İngiliz ilişkilerinin tarihsel seyrine ve mevcut duruma dair getirdiği yaklaşımlar da Halil Halid’in bu alandaki mevkisini daha iyi anlamamızı sağlıyor.

Kitabı oluştururken Halil Halid’in konuya ilişkin herhangi bir yazısının dışarıda kalmamasına dikkat ettim. Yazıları, yazım tarihlerine göre kronolojik olarak değil, anlatının seyrine göre bir akış içerisine yerleştirdim. Halil Halid Bey eserlerinde, en basitinden yazılarının yayınladığı Sebilürreşad dergisindeki dönemin birçok yazarının aksine, bol tamlamalı ve ağdalı bir Türkçe kullanıyordu. Bu sebeple metnin, orijinali Türkçe olan kısımlarında okurun işini kolaylaştırmak adına kelime ve tamlamaların anlamlarını içeren dipnotlar kullandım.

“Türklerle İngilizlerin İlk Münasebeti”, “Türk-İngiliz İlişkilerinin Tarihsel Seyri” ve “Makaleler” bölümleri Nesibe Betül Aslan tarafından Osmanlıcadan günümüz harflerine aktarıldı. “İngiltere’de Türkofobi” başlıklı kısım ise Mehmet Feyzi Çetinkaya tarafından İngilizceden Türkçeye çevrildi. Her ikisine de özverili çalışmaları için teşekkür ederim.

Ramazan Serhat Aslan
Ekim, 2022
Bahçelievler, İstanbul

Halil Halid Bey: Hayatı ve Fikriyatına Dair

Osmanlı aydınları Batı karşısında yenik düşmeye başladıklarını fark ettikten sonra bu sıkıntının aşılabilmesi için çareler üretmeye çalışmışlardır. II. Meşrutiyet Dönemi aydınları ise devleti kurtarmak için girişilen, uzun soluklu bu düşünce maratonunun son halkasını oluşturmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nin çöküşünden kısa bir süre önceye tekabül eden bu süreç, adeta bir yığın halinde bulunan fikrî birikimin, tasnif edilerek düzenli programlar haline dönüştürüldüğü bir süreç olmuştur. Birinci Dünya Harbi ile birlikte tarih sahnesinden çekilen Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de yolunu çizerken bu dönemde üretilen fikrî birikimden önemli ölçüde faydalanmıştır.

Ancak bu dönemde ortaya konan düşünce birikiminden yeterince istifade edilmiş olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Özellikle daha sonraki dönemde mensubu bulunduğu düşünce akımının siyasi alanda tesirini kaybetmesi sebebiyle, muhalif konuma düşmüş veya geri plana itilmiş birçok düşünürün birikimi gerektiği gibi incelenememiştir. Halbuki tarihimizin kritik noktalarından birisini oluşturan II. Meşrutiyet Dönemi aydınlarının fikrî birikimleri, millî tecrübe açısından son derece büyük bir önem arz etmektedir. İşte Halil Halid Bey de bu çerçevede incelenip fikirlerinden istifade edilmesi gereken önemli mütefekkirlerimizden birisidir.

Halil Halid Bey, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ulaşmış aydınlarımızdandır. Fakat bugün sayısı gittikçe artan yayınların konusu olmasına rağmen ülkemizde hak ettiği ölçüde tanınmamaktadır. Halbuki yaşadığı dönemin önemli siyaset ve bilim adamlarından birisidir.

Genç yaşta İngiltere'ye giderek kısa sürede İngilizcesini mükemmel bir seviyeye çıkaran Halid Bey, Cambridge Üniversitesi kadrosuna girmeyi başaran ilk Türk olmuştur. Uzun yıllar bu üniversitede Türkçe hocalığı yapan Halil Halid, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne ve İslam dünyasına yönelik politikalarını da yakından takip etmiştir.

Batı dünyasını iyi tanıyan az sayıdaki Osmanlı aydınından birisi olan Halil Halid Bey'in, Batı alemi karşısında özgün bir duruşunun olduğunu söylemek mümkündür. Yıllarca Avrupa'da kalmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin ve Müslüman Doğu toplumlarının meselelerine karşı duyarlılığından hiçbir şey kaybetmemiş ve Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'ne karşı her alanda tehditlerini yoğunlaştırdıkları bir dönemde kaleme aldığı etkili yazılarıyla bu saldırılara karşı müdafaa-larda bulunmuştur. Halil Halid Bey, bir taraftan Batı kamuo-yunda Osmanlı Devleti ve İslam dünyasına karşı oluşturulan menfi propagandalarla mücadele ederken diğer taraftan da Batılıların Doğu toplumlarına yönelik emperyalist hedeflerine dikkat çekmiştir.

Batı'yı ve Doğu'yu ayrı medeniyetler olarak gören Halid Bey, bu iki medeniyetin hiçbir zaman bir olamayacağı görüşündedir. Batı ile kurulacak ilişkilerde Batı'nın tarihi, siyasi ve dinî dinamiklerinden kaynaklanan hususiyetlerini bilmeden, toplumsal ve tarihi tecrübemizi göz önünde bulundurmadan atılan adımların sağlıklı olamayacağını düşünür. Halid Bey, Batı hayranlığı ile girilen hiçbir çabanın Batılıların takdirini kazanmaya yetmeyeceği gibi, Batı emperyalizmini de durduramayacağını savunur. Bu inancı sebebiyle eserlerinin büyük bir kısmını Batı emperyalizminin hedeflerini tespit etmek ve Doğu toplumlarını bu hedefler konusunda uyarmak için kaleme almıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Cambridge Üniversitesi'nden ayrılarak ülkesine dönen Halid Bey, Batı sömürgeciliği

konusundaki çalışmalarını aralıksız devam ettirir. Boykot kelimesiyle Osmanlı toplumunu tanıştıran isim olmasının yanında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesi üzerine bu ülkeye karşı başlatılan boykotun da öncülerinden olur.

Günümüzde de tezahürlerini bütün sıcaklığı ile müşahade ettiğimiz medeniyet götürme iddiası ve insan hakları ihlallerini önleme gibi gerekçelerin Batılı sömürgeci devletler tarafından en çok kullanılan işgal yöntemlerinden olduğunu ifşa eden Halid Bey, Doğu toplumlarına bu tür oyunlara gelinmemesi konusunda tavsiyelerde bulunur ve alternatifler, kurtuluş yolları sunmaya çalışır.

Halid Bey'in şiddetle karşı koymaya çalıştığı hususlardan birisi de İslam toplumları arasında yaygınlaştırılmaya çalışılan milliyetçilik cereyanıdır. Ona göre bu akım özellikle Osmanlı Devleti'nin varlığını tehlikeye atacaktır. Bu sebeple Batı'ya karşı son direnç noktası olarak gördüğü Osmanlı Devleti'nin yaşatılması için çok çaba sarf edecektir. Türkler ve Arapların siyasi hedeflerini Batı karşısında birleştirmeleri gerektiği üzerinde ısrarla durmuştur. Ona göre iki milletin birlikteliği sömürgecilik karşısında bir direnç noktası oluşturabilecektir. Ancak tarihî gelişmeler onun istekleri doğrultusunda değil de aksi istikamette bir seyir izler. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Arapların ayrılık girişimlerine şahit olur, ancak yine de ümidini yitirmez. Savaş süresince Avrupa ülkelerini dolaşarak, İtilaf devletlerinin Doğu'da uyguladıkları haksız ve emperyalist politikaları tüm dünyaya duyurmaya çalışır.

Halil Halid, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde gerçekleşen birçok gelişmeyi önceden tahmin ederek uyarılarda bulunmaya çalışır ancak uyarıları yeterince karşılık bulmaz. Savaş sona erdiğinde korumak için çabaladığı birçok değer yok olduğunu gören Halid Bey, hayatının son yıllarını hayal kırıklığı ve kırgınlık içinde geçirir.